

УДК 81 '22:81 '42

ПРАГМАТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ, ВИСЛОВЛЮВАНЬ ТА ТЕКСТІВ**І. П. Борковська**

*м. Київ, Національний технічний університет України
«Київський Політехнічний інститут»
borkovskaya@meta.ua*

У статті розглядаються шляхи розвитку прагматики на основі дослідження висловлювань, текстів та слів.

Прагматика сформувалась на основі дослідження окремих висловлювань. У статті підкреслюється актуальність вивчення прагматичного аспекту висловлювання, адже висловлювання характеризується такою важливою та універсальною властивістю - вони є відносною, реальною, закінченою, смисловою одиницею спілкування. Продовжуючи поглиблювати знання з питань прагматики вчені визнають текст самостійною одиницею, а лінгвістику тексту – самостійною дисципліною. Як результат, прагматика починає залучати у коло своїх інтересів вивчення тексту (дискурсу), а текст перетворюється в матеріал для дослідження, а згодом, в предмет дослідження. У даній роботі ураховується ще один важливий факт – структура прагматики тексту представлена у вигляді декількох рівнів.

Отже, для аналізу прагматики тексту аналізується фонографічний, лексичний, синтаксичний та текстовий рівні із властивими тільки їм одиницями.

В статті доводиться необхідність вивчення слова як компонента мовленнєвої діяльності. При цьому підкреслюється, що саме людина є творцем слова а тому, в слові відображаються багато проблем дослідження мови саме в комунікативно-прагматичному аспекті, тобто мови в ситуації спілкування. У цьому світлі зрозумілим є те, що хоча слово і існує як складова висловлювання, воно не втрачає своєї самостійності у складі висловлювання, зберігаючи своє значення. Саме за допомогою прагматичної інформації слова ми можемо досягти ефективного спілкування.

Ключові слова: комунікація, мовленнєвий акт, дискурс, прагматичне значення

Вступ. Особливістю вивчення мови на сучасному етапі є вивчення її в соціальному зрізі і завдяки такому підходу ми можемо більш детально зрозуміти функціонування мови та її умови розвитку, пояснити певні складні явища у сфері мови. Використання певної лексики та виражальних засобів, які допомагають автору досягти певної мети, також залежать від соціальних та прагматичних аспектів. Тому кожний текст характеризується прагматичною направленістю тексту. Іншими словами, мовні знаки характеризуються семантичними, синтаксичними та прагматичними рівнями відношень, причому «прагматичний рівень, який охоплює такі важливі для комунікації фактори, як комунікативна інтенція, комунікативний ефект, установка на адресата керує іншими рівнями» [11, с. 86].

Мета статті – встановлення прагматичного аспекту слів, висловлювань та текстів. У відповідності з поставленою метою в роботі вирішуються такі **завдання дослідження:**

- розглянути прагматичні аспекти слова, висловлювання і тексту;
- виявити та проаналізувати структуру прагматики тексту, яка представлена у вигляді декількох рівнів.

Під впливом великої зацікавленості використання мови у спілкуванні у 60-х роках сформувалась нова наука прагматика. Саме прагматика, яка була виділена із семіотики Ч.С. Пірса та Ч.У. Моріса, стала тією наукою, яка виконувала завдання у дослідженні мови в соціальному аспекті на відміну від тих наук, які проводили дослідження внутрішньої структури мови.

Розвиток лінгвістичної прагматики базувалось на дослідженнях останніх десятиліть аналізувати мову з точки зору її функціонування. Предметом таких досліджень стають слова, речення і висловлювання.

Прагматика висловлювання. Стає зрозумілим актуальність вивчення прагматичного аспекту висловлювання, адже висловлювання характеризується такою важливою та універсальною властивістю, як відносна, реальна, закінчена, смислова одиниця спілкування.

Перші кроки прагматики у дослідженні висловлювання – це необхідність розглядати висловлювання, яке крім того, що передає смисл, ще й здійснює мовленнєву дію. Іншими словами, учасники комунікації виконують мовленнєві акти. Наступним кроком у вивченні висловлювання була теорія Грайса, яка вплинула на подальший розвиток теорії мовленнєвих актів. Теорія Грайса пропонувала правила спілкування і пояснювала зміст прямих і особливо непрямих висловлювань.

Прагматика тексту. Таким чином, прагматика сформувалась на основі дослідження окремих висловлювань. Однак, на початку 70-х років відбувається вибух зацікавленості до тексту, і зрештою, текст визнається самостійною одиницею, а лінгвістика тексту – самостійною дисципліною. Прагматика починає залучати у коло своїх інтересів вивчення тексту (дискурсу), текст стає «динамічною комунікативною одиницею вищого порядку» [4, с. 182] і перетворюється в матеріал для дослідження, а згодом, в предмет дослідження. Були висунуті основні твердження щодо тексту: саме текст, а не речення є основною одиницею мовлення і саме текст формує закінчене висловлювання, а речення (висловлювання) є лише різновид тексту. Текст, складаючись із речень, утворює міжфразові єдності, за допомогою яких автор доносить інформацію до адресата.

Прагматичні аспекти текстового рівня вивчались І.Р. Гальперінім, Г.В. Колшанським, В.Л. Наєром, З.Я. Тураєвою та ін.

Вчені визнають, що смисловою одиницею комунікації може бути не окреме висловлювання, а тільки текст, оскільки в ньому здійснюється завершеність певного смислу комунікантів [5, с. 21]. Якщо раніше лінгвісти визначали прагматику як науку про відношення знаків (слів) до мовця, то предмет сучасної прагматики – зв'язний і достатньо довгий текст у його динаміці – дискурс, співвіднесений з головним суб'єктом, з «Его» всього тексту, з людиною, яка промовляє текст» [8, с. 332].

Як зазначає Ю.С. Степанов, дискурс існує в текстах із особливою граматикою, лексикою, правилами слововикористання, синтаксису, семантики і додає, що «У світі будь-якого дискурсу діють свої правила синонімічних замінів, свої правила істини, свій етикет. Це – «можливий (альтернативний) світ» [9, с. 44].

Нове розуміння дискурсу розкриває ще один видатний лінгвіст В.З. Дем'янков, який доводить, що дискурс, складається із речень –

компонентів дискурсу – які називаються пропозиціями; адресат, наповнюючи змістом кожне речення, компонує елементарні пропозиції у загальне значення і таким чином визначається комунікативна мета кожного речення, а за цим і «драматургія всього дискурсу». Протягом такої інтерпретації реконструюється весь світ автора, і щоб зрозуміти цей світ, інтерпретатор переселяється в нього, а автор тим часом нав'язує свою думку слухачеві [3, с.32].

До сих пір існують декілька дискусійних питань в прагматиці тексту. Серед них – питання щодо змісту прагматики тексту. Так, зокрема, відзначимо існування двох поглядів. За В. Дресслером, прагматика тексту – це сума всіх прагматик речень у даному тексті. За Ван Дейком, текст вважається одним цілим, і намір автора здійснюється за допомогою цілого тексту.

Структура прагматики тексту. Необхідно урахувати ще один важливий факт – структура прагматики тексту представлена у вигляді декількох рівнів. Отже, для аналізу прагматики тексту ураховують фонографічний, лексичний, синтаксичний та текстовий рівні із властивими тільки їм одиницями, які розглянемо нижче.

Якщо графічні засоби в будь-якому тексті використовуються поза нормою, це привертає увагу адресата до даного повідомлення. Часто поєднання графіки з лексичним значенням приводить до нових смислів контексту.

На фонографічному рівні акцентуються такі одиниці: графон, великі літери, лапки, курсив, підкреслення. Такі графічні засоби розкривають задум адресанта, його ставлення до ситуації, маркують підтекст повідомлення. Немає сумніву в тому, що графон використовується тільки в художніх текстах для створення достовірності мовлення персонажів.

У висловлюваннях будь-якого стилю і в тому числі в текстах ділових документах, адресант застосовує курсив для акцентування висловлювання, заохочуючи адресата звернути увагу саме на це повідомлення, створюючи при цьому прагматичний ефект. Завдяки використанню такого графічного прийому, здійснюється розподілення інформації на компоненти за ступенем її важливості.

За допомогою виділення шрифту адресант вносить додаткову інформацію, виділяє окремі моменти повідомлення, що призводить до потрібного впливу на адресата. Така зовнішня нестандартність тексту підвищує шанси на успішність комунікації.

Капіталізація – ще один поширений спосіб, який використовується на фонографічному рівні. Застосовуючи великі літери, адресант намагається конкретизувати повідомлення. Слово, написане великими літерами, набуває особливого семантичного значення і це обумовлено далеко не нейтральним ставленням адресанта до виділеної одиниці. Основна функція великої літери у ділових документах – це посилене експресивність висловлювання. Інколи велику літеру використовують для компресії повідомлення.

Дослідження прагматики на **синтаксичному рівні** акцентується в розрізі прагматики словосполучення і прагматики речення.

Словосполучення, як і слово, не володіє комунікативною самостійністю, але як і слово, має своє оцінне прагматичне значення, яке може змінюватись в кожній конкретній ситуації. Як і в слові, значення у словосполученні може

бути прихованим іншими типами значень і декодування його залежить від екстралінгвістичних факторів та від контексту, тобто від тих слів, які входять у це словосполучення і інтерпретують відношення адресанта до мовлення.

Керуючись системою прагматики слова, ми дійшли до висновку (слово «до» зайве), що система прагматики словосполучення складається із таких елементів як емотивний, оцінний, комунікативний компоненти та прагматичне значення, яке залежить від певної ситуації.

Основна відмінність словосполучення від речення полягає у тому, що самостійні комунікативні дії виконуються тільки за допомогою речень або текстів. Всі рівні, розташовані до речення, а це слова та словосполучення, утворюють так звану номінативну базу і, в свою чергу, речення та текст вважаються комунікативною базою. Це доводиться тим фактом, що речення характеризується своїм адресантом та адресатом і формується у комунікативно-прагматичному контексті. Цілком зрозуміло, що прагматичний потенціал речення набагато потужніший за потенціал словосполучення і може застосовуватись для опису певної ситуації. Зрозуміло, що речення у прагматичному плані набагато ближче знаходиться до тексту ніж, до словосполучення.

Прагматика речення визначається їх організацією. Причому ефективність розуміння повідомлення залежить саме від організації речення. Найпоширеніші серед них – питальні речення, чиє активне дослідження можна пояснити тим, що вони формують і стимулюють комунікативний процес. Цим і пояснюються дві основні цілі, які переслідує адресант при використанні запитання: отримання інформації (вихідна ціль) та здійснення певного акту (кінцева мета).

Таким чином, стає очевидним, що засоби синтаксичного та текстового рівнів мови відіграють важливу роль у передачі інформації. Основними формами такої інформації є речення як базова мовна одиниця і текст. Отримання прагматичних властивостей або, іншими словами, прагматизація мовних засобів породжується при утворенні цілеспрямованих висловлень. Автор творить текст об'єднуючи їх певним чином, встановлюючи відношення між ними.

Прагматика слова. Аналізуючи етапи дослідження прагматики на рівні висловлювання та тексту, які проводились досить активно, ми хочемо зазначити, що вони не є вичерпними. Не слід забувати, що «текст створюється із чогось і це щось (одиниці мови) передає смисли, які створюють прагматичний ефект». Інколи достатньо одного слова у всьому висловлюванні щоб здогадатись про прагматичний задум мовця, адже в семантиці цього слова закодована інформація про відношення мовця до того що він повідомляє і як пружина ця інформація спрацьовує, коли будується висловлювання. Отже, одиниці словника можуть і повинні бути заготівками не тільки номінативної але й прагматичної діяльності [10, с.7].

Таким чином, разом з прагматикою висловлювання та тексту існує прагматика слова. Цілком очевидно, що якщо виключити прагматичний аспект із семантики слова, це приведе до абстрагування семантики від реальної ситуації спілкування [2, с. 126].

Великий внесок у розвиток комунікативно-прагматичного аспекту слова було зроблено Є.С. Азнауровою, яка вважається засновником принципів прагматичного аналізу слова. Вона доводить, що хоча слово не можна назвати самостійною одиницею комунікації, однак можливості слова визначаються як статикою так і динамікою, його змістовною глибиною, емоційною діючою силою. Слово стає «одним із основних засобів для вираження необмеженого числа думок і для реагування на необмежену кількість ситуацій». Необхідність вивчення слова як компонента мовленнєвої діяльності підтверджує той факт, що «саме слово стає головним провідником інтенції людини, яка творить мовлення, основою для вірного розуміння смислу висловлювання, для вірного прочитання тексту». Саме людина є творцем слова а тому в слові відображаються багато проблем дослідження мови саме в комунікативно-прагматичному аспекті, тобто мови в ситуації спілкування [1, с.4] .

Є.С. Азнауровій вперше вдається обґрунтувати принципи прагматичного аналізу слова підкреслюючи, що прагматичний компонент значення слова проявляється в мовленні і багатократне використання слова в типовій ситуації спілкування викликає узуальне закріплення в слові прагматичної інформації. Таким чином, проявляється перехід мовленнєвих явищ у системні [1, с. 38].

Дослідження слова в прагматичному аспекті передбачає дослідження слова з точки зору доречності використання лексичної одиниці в залежності від ситуації і мети адресанта. Щоб полегшити це завдання, вченими пропонується описувати лексику з точки зору обмеження на її використання в певних типах ситуацій при цьому важливо розробити типологію прагматичних ситуацій, ураховуючи такі параметри як місце, час, цілі, намір мовця, його соціальне положення, професія, стать, вік [1, с. 38].

Прагматика слова намагається відповідати на запитання «З якою метою використано слово?», «За яких умов правомірне використання даного слова з певною метою?» а не «Що означає це слово?». Слова це не «ярлики, закріплені за предметами» а це зброя, за допомогою якої ми вчиняємо дію» [7, с. 186] .

Слово має своє прагматичне значення, тобто те значення, яке воно набуває в певній ситуації. Це доводить той факт, що прагматичний компонент характеризує слово саме з позицій умов комунікації і особистості мовця [6, с. 58].

У цьому світлі зрозумілим є те, що хоча слово і існує як складова висловлювання, воно не втрачає своєї самостійності у складі висловлювання, зберігаючи своє значення. Саме за допомогою прагматичної інформації слова ми можемо досягти ефективного спілкування і не легко здогадатись, що тільки когнітивної інформації (тобто коли йде обмін інформацією між суб'єктами комунікації у формі очевидних фактів, явищ – без будь-яких оціночних суджень) буде недостатньо. Адже саме слово закріплене за певним функціональним стилем, сферою його використання, класовою належністю, статтю, віком. Формуючи висловлювання або текст, мовець відбирає мовні засоби, які є релевантні певній комунікативній ситуації причому ця відповідність визначається не тільки референтним значенням слова а й пов'язується з його прагматичними характеристиками.

Висновок. Отже, прагматика це та сфера лінгвістичних досліджень, що не має чітких меж і може бути орієнтована на дослідження прагматичного потенціалу таких мовних одиниць як слів, речень (висловлювань), текстів. Але основні підходи до такого явища як прагматика – це дослідження зв'язків між людиною (джерело інтенцій) та мовою (засіб реалізації людських інтенцій).

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э.С. Азнаурова. –Ташкент : Изд-во Фан, 1988. – 120 с.
2. Беляевская Е.Г. Семантика слова / Е.Г. Беляевская. – М.: Высшая школа, 1987. – 157 с.
3. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В.З. Демьянков // Политическая наука. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – С. 32-43.
4. Маслова В.А. Параметры экспрессивности текста Текст. / В.А. Маслова // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991. С.179-205
5. Мецлер А.А. Прагматика коммуникативных единиц / А.А. Мецлер.– Кишинёв: Штиинца, 1990. – 100 с.
6. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения Текст. / М.В. Никитин: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
7. Ноуэлл–Смит П.Х. Логика прилагательных / П. Х. Ноуэлл–Смит // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс. – 1985. – Вып.16. – С.185-195.
8. Степанов Ю.С. В поисках прагматики: (Проблема субъекта) / Ю.С. Степанов // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука. – 1981. – № 4. – С.325—332.
9. Степанов Ю.С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века Текст. / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века: Сб. статей / Под ред. акад. Ю.С. Степанова. – М.: Инст-т языкознания РАН, Рос. гос. гум. ун-т, 1995. – С. 734.
10. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 142 с.
11. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 325 с.

REFERENCES

1. Aznaurova, Je. S. (1988). Pragmatiks of the fiction word. Tashkent: Fan [in Russian].
2. Beljaevskaja, E.G. (1987). Semantiks of the word. Moscow, Russia: Vysshaja shkola [in Russian].
3. Dem'jankov, V.Z. (2002). Political discourse. Moscow, Russia.: Politicheskaja nauka [in Russian].
4. Maslova, V.A. (1991). Parameter of expressive text. Moscow, Russia.: Nauka [in Russian].
5. Mecler, A.A. (1990). Pragmatiks of the communicative units. Kishinjev : Shtiinca, 1990 [in Russian].
6. Nikitin, M. (1988). The basis of linguistic theory of meaning. Moscow, Russia: Vysshaja shkola [in Russian].
7. Noujell–Smit, P.H. (1985). Logic of the the ajectives. Moscow, Russia.: Progress. 16, 185-195. [in Russian].
8. Stepanov, Ju.S. (1981). In the search of the pragmatics. Moscow, Russia: Nauka [in Russian].
9. Stepanov, Ju.S. (1995). Changeable image of the language in the science. Moscow, Russia [in Russian].

10. Teliya, V.N. (1986). Cnnotative aspect of the semantics of nominative units. Moscow, Russia: Nauka [in Russian].
11. Shvejcer, A.D.(1988). The theory of the translation. Moscow, Russia: Nauka [in Russian].

И. П. Борковская. Прагматические значения слов, высказываний и текстов.

В статье рассматриваются этапы развития прагматики на базе исследования высказываний, текстов и слов.

Прагматика сформировалась на основе исследования отдельных высказываний. В статье подчеркивается актуальность изучения прагматического аспекта высказывания, так как высказывание характеризуется универсальным свойством – это относительная, реальная, законченная, смысловая единица. Продолжая изучать вопросы прагматики, ученые признают текст самостоятельной единицей и в результате, в сфере прагматики начинается изучение текста (дискурса). Текст становится предметом исследования, а позже и предметом исследования.

В данной работе учитывается еще один важный факт – структура прагматики текста представлена в виде нескольких уровней. Для анализа прагматики текста анализируется фонографический, лексический, синтаксический и текстовый уровни из характерными только им единицами.

В статье доказывается необходимость изучения слова как компонента языковой коммуникации и подчеркивается, что с помощью прагматической информации слова мы можем достичь эффективного общения.

Ключевые слова: коммуникация, речевой акт, дискурс, прагматическое значение.

I. P.Borkovska. Pragmatical significant components of the words, utterances and texts.

The article highlights the stages of pragmatics development on the basis of the research of the utterances, texts and words.

Pragmatics was developed on the basis of the research of the utterance. In the article it is underlined the actuality of the study of the pragmatic aspect of the utterance because utterance is characterized with such an important and universal feature as relational, real, complete semantic unit of the communication. Later, developing and deepening the questions of the pragmatics, scientists recognized the text as independent unit and linguistics of the text became independent subject of study. As a result, pragmatics started to study the text as the discourse. The text became the material of the research and later the subject of the research. In this work it is considered the structure of the pragmatics as well, that is presented in some different layers. The suggested paper is devoted to the analysis of the pragmatics of the text on the phonographic, lexical, syntactical and text layers. All these layers have their own typical units.

In this article it is deduced that a word is a component of the people communication, that is why it must be studied from the view of the pragmatics. It is underlined that a person is a creator of the word and as a result, the word contains a lot of the problems which are connected with communicative and pragmatic aspects. In the light of this fact, it is clear that on the one hand, the word is a component of the utterance, but on the other hand, it is an independent unit in the utterance, saving its meaning. Another important moment mentioned in the article is that due to the pragmatical information of the word we can reach the effective communication.

Keywords: communication, speech act, discourse, pragmatical meaning.